

УДК 159.922-043.2:331.54](045)
DOI: 10.31499/2617-2100.17.2026.362065

Ірина Павлівна Якимчук,
кандидатка психологічних наук,
доцентка кафедри психології,
Уманський національний університет,
м. Умань, Україна
ORCID: 0000-0002-4627-2066
irinayakimchuk70@gmail.com

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ НА ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ

Метою дослідження є теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив індивідуально-психологічних особливостей на процес професійного самовизначення здобувачів вищої освіти, а також визначити характер взаємозв'язків між зазначеними характеристиками та професійною спрямованістю особистості. Використано методики А. Реана, КОЗ-2, Г. Айзенка, Дж. Голланда та М. Рокіча. Встановлено домінування мотивації досягнення успіху, переважання соціального типу професійної спрямованості та наявність статистично значущих кореляцій між досліджуваними показниками. Доведено, що індивідуально-психологічні характеристики є важливими чинниками усвідомленого професійного самовизначення.

Ключові слова: професійне самовизначення, індивідуально-психологічні особливості, мотивація досягнення, темперамент, комунікативні здібності, організаторські здібності, ціннісні орієнтації, студентська молодь.

Iryna Yakymchuk,
PhD in Psychology,
Associate Professor of the
Department of Psychology,
Uman National University,
Uman, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4627-2066
irinayakimchuk70@gmail.com

THE INFLUENCE OF INDIVIDUAL PSYCHOLOGICAL FEATURES ON PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION

The article provides theoretical justification and empirical research into the influence of individual psychological characteristics on the process of professional self-determination of higher education applicants. The relevance of the problem is due to dynamic changes in modern society, the transformation of the labor market and the growth of requirements for the personal resources of young people, which determine their ability to make a conscious professional choice and self-realization. The purpose of the study is to determine the nature of the relationships between individual psychological characteristics of the personality and their professional orientation. As a result of the empirical study, it was found that the motivation to achieve success prevails in most respondents, which indicates their orientation to self-realization, active life position and desire for professional development. It was found that a significant part of students has an average level of development of communicative and organizational skills, which can affect the effectiveness of their professional development. The temperament structure is dominated by sanguine and phlegmatic types, which determines the characteristics of behavior, decision-making and professional preferences.

The analysis of professional types showed the predominance of social, entrepreneurial and intellectual orientation, which indicates the orientation of student youth to activities related to interpersonal interaction, organization of processes and intellectual activity. It was found that the leading values are self-realization, material stability, interesting work and development, which reflects a combination of personal and pragmatic orientations. Correlation analysis showed the presence of statistically significant relationships between motivation to achieve success and professional orientation, as well as between communicative and organizational skills and the corresponding professional types. At the same time, a negative relationship was found between the level of anxiety and professional certainty, which indicates the negative impact of emotional instability on the process of professional self-determination. It is concluded that professional self-

determination of higher education applicants is a complex multifactorial process, which is formed under the influence of motivational, personal and value characteristics. The results obtained emphasize the need for targeted psychological and pedagogical support of student youth aimed at developing self-knowledge, forming adequate self-esteem, increasing the level of motivation to achieve and developing key competencies necessary for successful professional realization.

Keywords: *professional self-determination, individual psychological characteristics, achievement motivation, temperament, communication skills, organizational skills, value orientations, student youth.*

У сучасних умовах динамічних соціально-економічних змін, цифровізації та трансформації ринку праці проблема професійного самовизначення особистості набуває особливої актуальності. Вибір професії сьогодні вже не є одноразовим рішенням, а постає як тривалий процес, що супроводжується необхідністю адаптації до нових умов, зміни професійних ролей і постійного саморозвитку. У цьому контексті зростає значення внутрішніх психологічних ресурсів особистості, які визначають здатність до усвідомленого вибору професійного шляху. Водночас практика свідчить, що значна частина молоді стикається з труднощами у процесі професійного самовизначення, що проявляється у невпевненості, суперечливості професійних намірів, залежності від зовнішніх впливів та недостатньому рівні усвідомлення власних можливостей і схильностей. Це зумовлює ризики помилкового професійного вибору, зниження навчальної мотивації та подальшої професійної неефективності. Особливу роль у процесі професійного самовизначення відіграють індивідуально-психологічні особливості особистості, зокрема рівень тривожності, самооцінка, мотиваційна спрямованість, особливості темпераменту, емоційної регуляції та рівень розвитку рефлексії. Саме вони визначають характер прийняття рішень, здатність до самопізнання та адекватної оцінки власних професійних перспектив.

Дослідження останніх років показують, що індивідуально-психологічні особливості – такі як темперамент, мотиваційно-ціннісна сфера, рівень самосвідомості та емоційна стійкість – суттєво впливають на процес професійного самовизначення особистості. Українські та зарубіжні автори акцентують на ролі вікових чинників, внутрішніх ресурсів та соціального середовища у формуванні готовності до вибору професії. А. Стеценко, О. Кващенко досліджували зовнішні та внутрішні чинники, що детермінують процес самовизначення. Вони підкреслюють значення індивідуально-психологічних характеристик (самосвідомість, мотивація, емоційна стабільність) у формуванні професійних орієнтацій здобувачів освіти [5]. В. Безпарточна аналізує процес самопізнання та прийняття рішень у підлітковому і юнацькому віці. Вона доводить, що індивідуально-психологічні особливості (рівень розвитку самосвідомості, здатність до рефлексії) визначають якість профорієнтаційних виборів [2]. Т. Яблонська зазначає, що у підлітковому віці ключовим чинником є розвиток самосвідомості, а в юнацькому – формування перспектив майбутнього професійного самовизначення. Вона наголошує на ролі характеру та мотиваційно-ціннісної сфери у виборі професійної траєкторії [7].

Мета статті – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив індивідуально-психологічних особливостей на процес професійного самовизначення здобувачів вищої освіти, а також визначити характер взаємозв'язків між зазначеними характеристиками та професійною спрямованістю особистості.

Проблема професійного самовизначення особистості є однією з ключових у сучасній психології та педагогіці, оскільки саме вона визначає подальший професійний розвиток, рівень самореалізації та задоволення діяльністю. Професійне самовизначення розглядається як складний, динамічний і багаторівневий процес, що передбачає усвідомлений вибір майбутньої професії з урахуванням власних індивідуально-психологічних особливостей, потреб, інтересів, здібностей, а також вимог професійної діяльності та соціального середовища. У сучасних наукових підходах підкреслюється, що професійне самовизначення формується під впливом як зовнішніх (соціально-економічні умови, вплив сім'ї, освітнього

середовища, престиж професії), так і внутрішніх чинників, серед яких провідну роль відіграють індивідуально-психологічні особливості особистості. До таких особливостей належать темперамент, характер, рівень розвитку здібностей, мотиваційна сфера, ціннісні орієнтації, рівень самосвідомості та рефлексії. Особливе значення у процесі професійного самовизначення має мотиваційна сфера особистості. Зокрема, орієнтація на досягнення успіху сприяє активному пошуку професійних можливостей, підвищує рівень відповідальності та спрямованість на самореалізацію, тоді як домінування мотивації уникнення невдачі може обмежувати вибір, сприяти невпевненості та залежності від зовнішніх обставин. Водночас ціннісні орієнтації визначають значущість професійної діяльності для особистості, формують її життєві пріоритети та впливають на вибір професійного шляху.

Не менш важливими є індивідуально-типологічні характеристики, зокрема темперамент, який визначає динамічні особливості поведінки, емоційної реактивності та стилю діяльності. Встановлено, що різні типи темпераменту зумовлюють специфіку професійних уподобань, рівень активності, комунікативності та здатність до адаптації в різних умовах професійної діяльності. Крім того, значущу роль відіграють комунікативні та організаторські здібності, які забезпечують ефективну взаємодію з іншими людьми, здатність до прийняття рішень і організації діяльності. Їхній розвиток є важливою передумовою успішного професійного самовизначення, особливо у професіях типу «людина-людина». К. Аверіна зазначає, що професійне самовизначення є складним і багатофакторним процесом, який зумовлюється як індивідуально-психологічними особливостями особистості, так і впливом соціально-економічних умов. Встановлено, що характер професійного вибору майбутніх фахівців соціально-економічних професій варіюється залежно від їхніх особистісних якостей, ціннісних орієнтацій і мотиваційної спрямованості. Водночас значну роль у прийнятті рішення відіграють зовнішні чинники, зокрема доступність спеціальності, рівень конкурсу та обмеженість альтернатив. Це свідчить про те, що професійне самовизначення не завжди є повністю усвідомленим і автономним процесом, що актуалізує необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу молоді у виборі професійного шляху [1, с. 103].

Узагальнюючи наведені результати в дослідженні Т. Сапельнікової, Г. Казарової, доцільно зазначити, що професійне самовизначення формується під впливом як зовнішніх соціальних чинників (сім'я, освітнє середовище, престижність професії), так і внутрішніх індивідуально-психологічних особливостей особистості. Встановлено наявність окремих взаємозв'язків між типами мислення, рисами особистості та професійними орієнтаціями, що свідчить про певну зумовленість вибору професійного напрямку психологічними характеристиками індивіда. Водночас слабкість кореляційних зв'язків вказує на недостатню сформованість професійного самовизначення у старшокласників, що актуалізує необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на розвиток самопізнання, усвідомлення власних можливостей і формування обґрунтованого професійного вибору [4, с. 120]. Результати аналізу особливостей професійного самовизначення осіб юнацького віку з інвалідністю свідчать, що цей процес значною мірою зумовлений поєднанням мотиваційних та індивідуально-типологічних чинників. Встановлено переважання внутрішніх мотивів вибору професії, зокрема прагнення до самореалізації, розвитку здібностей та творчого потенціалу, що вказує на зростання усвідомленості професійного вибору. Водночас виявлено відмінності між групами досліджуваних: учні спеціалізованих закладів більш орієнтовані на відповідність професії власним можливостям і реальні умови праці, тоді як учні загальноосвітніх шкіл частіше керуються соціально значущими аспектами самореалізації. Дослідження також підтверджує вплив темпераменту на процес професійного самовизначення: різні типи темпераменту

зумовлюють специфіку мотивації, джерел впливу та критеріїв вибору професії. Таким чином, професійне самовизначення розглядається як багатофакторний процес, у якому поєднуються внутрішні прагнення особистості, її психофізіологічні особливості та соціальні умови, що необхідно враховувати при організації профорієнтаційної та психологічної підтримки молоді [3].

Л. Шрагіна, Р. Полякова зазначають, що мотиваційна сфера особистості є одним із ключових чинників професійного самовизначення. Зокрема, переважання мотивації досягнення успіху над мотивацією уникнення невдачі вказує на орієнтацію молоді на самореалізацію, розвиток і досягнення поставлених цілей. Встановлено наявність статистично значущого зв'язку між професійним типом і мотиваційними характеристиками, що підтверджує роль внутрішньої мотивації як детермінанти вибору професійного шляху. Окрім того, виявлено позитивні кореляційні зв'язки між професійною спрямованістю та комунікативними й організаторськими здібностями, що свідчить про їхню значущість у процесі професійного самовизначення. Водночас встановлені від'ємні зв'язки з окремими ціннісними орієнтаціями (зокрема незалежністю, дисципліною, матеріальною забезпеченістю) дозволяють стверджувати, що професійний вибір молоді супроводжується переорієнтацією цінностей залежно від індивідуальних пріоритетів і очікувань. Загалом отримані результати підтверджують, що професійне самовизначення є складним інтегративним процесом, у якому поєднуються мотиваційні, особистісні та ціннісні компоненти. Це підкреслює необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на розвиток мотивації досягнення, комунікативних і організаторських умінь, а також усвідомлення власних професійних цінностей [6].

З метою емпіричного дослідження впливу індивідуально-психологічних особливостей на професійне самовизначення було проведено дослідження, у якому взяли участь 40 здобувачів вищої освіти віком 17–20 років. Вибірка була сформована на основі принципу доступності та репрезентативності щодо студентської молоді, яка перебуває на етапі професійного вибору та професійної ідентифікації. Методичну основу дослідження склали: методика «Мотивація успіху і боязнь невдачі» А. Реана, опитувальник КОЗ-2 (комунікативні та організаторські здібності), опитувальник Г. Айзенка для визначення типу темпераменту, а також методика професійних типів Дж. Голланда. Додатково було застосовано методику ціннісних орієнтацій М. Рокича для визначення пріоритетних життєвих цінностей досліджуваних. Результати дослідження показали, що у 62,5 % (25 осіб) домінує мотивація досягнення успіху, тоді як 37,5 % (15 осіб) характеризуються переважанням мотивації уникнення невдачі. Отримані дані свідчать про загальну орієнтацію студентської молоді на активну професійну позицію, прагнення до самореалізації та досягнення поставлених цілей. Респонденти з мотивацією досягнення успіху вирізняються більш високим рівнем впевненості у власних силах, схильністю до постановки довгострокових цілей та готовністю брати відповідальність за професійний вибір. Натомість особи з мотивацією уникнення невдачі частіше демонструють невпевненість у правильності професійного вибору та орієнтацію на зовнішні фактори підтримки.

За результатами КОЗ-2 встановлено, що високий рівень комунікативних здібностей мають 30% (12 осіб), середній – 50 % (20 осіб), низький – 20 % (8 осіб). Організаторські здібності розподілилися наступним чином: високий рівень – 22,5 % (9 осіб), середній – 47,5 % (19 осіб), низький – 30 % (12 осіб). Респонденти з високими комунікативними здібностями частіше обирають професії типу «людина-людина», демонструють відкритість у взаємодії та схильність до командної роботи. Особи з розвиненими організаторськими здібностями орієнтовані на управлінські функції та професії, що передбачають прийняття рішень і відповідальність. Результати опитувальника Г. Айзенка показали, що серед

досліджуваних переважають сангвініки – 45 % (18 осіб), флегматики – 27,5 % (11 осіб), холерики – 17,5 % (7 осіб), меланхоліки – 10 % (4 особи). Якісний аналіз свідчить, що сангвініки демонструють більш широкий спектр професійних інтересів та гнучкість у виборі професії. Флегматики характеризуються стабільністю професійних намірів, але повільністю у прийнятті рішень. Холерики орієнтовані на динамічні професії з високим рівнем активності, тоді як меланхоліки частіше обирають творчі або аналітичні сфери діяльності. Аналіз професійних типів показав, що найбільш представленими є соціальний тип – 32,5 % (13 осіб), підприємницький – 25 % (10 осіб), інтелектуальний – 20 % (8 осіб), реалістичний – 12,5 % (5 осіб), артистичний – 7,5 % (3 особи), конвенційний – 2,5 % (1 особа). Отримані результати свідчать про переважну орієнтацію респондентів на соціально взаємодіючі професії, що передбачають комунікацію, допомогу іншим та організацію діяльності.

За методикою М. Рокича встановлено, що провідними термінальними цінностями є: самореалізація – 70 %, матеріальна стабільність – 65 %, цікава робота – 60 %, розвиток і пізнання – 55 %. Інструментальні цінності представлені такими показниками: відповідальність – 62,5 %, комунікабельність – 57,5 %, самостійність – 52,5 %. Аналіз показує, що студенти поєднують орієнтацію на професійний розвиток із прагматичними очікуваннями щодо матеріального забезпечення. Кореляційний аналіз виявив наявність статистично значущого зв'язку між мотивацією досягнення успіху та професійною спрямованістю ($r=0,78$; $p<0,01$), що свідчить про те, що високий рівень внутрішньої мотивації сприяє більш усвідомленому професійному вибору. Також встановлено позитивний зв'язок між комунікативними здібностями та соціальним професійним типом ($r=0,41$; $p<0,05$), а також між організаторськими здібностями та підприємницьким типом ($r=0,38$; $p<0,05$). Від'ємні кореляційні зв'язки виявлено між високою тривожністю (як проявом невпевненості) та професійною визначеністю ($r=-0,36$; $p<0,05$), що свідчить про зниження рівня професійної впевненості за умов домінування негативних емоційних станів. Отже, результати дослідження засвідчують, що професійне самовизначення є багатофакторним процесом, який формується під впливом мотиваційної сфери, індивідуально-типологічних особливостей, здібностей та ціннісних орієнтацій особистості. Провідну роль відіграє мотивація досягнення успіху, а також рівень розвитку комунікативних та організаторських здібностей. Отримані дані підтверджують необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення студентської молоді.

Професійне самовизначення здобувачів вищої освіти є складним, багатокомпонентним і динамічним процесом, який формується під впливом як зовнішніх соціальних умов, так і внутрішніх індивідуально-психологічних особливостей особистості. Доведено, що провідну роль у цьому процесі відіграють мотиваційна сфера, індивідуально-типологічні характеристики (темперамент), рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей, а також система ціннісних орієнтацій. Результати емпіричного дослідження підтверджують, що індивідуально-психологічні особливості є важливими детермінантами професійного самовизначення здобувачів вищої освіти. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів для розробки програм психолого-педагогічного супроводу, спрямованих на розвиток мотивації досягнення, формування адекватної самооцінки, зниження рівня тривожності, а також розвиток комунікативних і організаторських компетентностей. Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні впливу інших психологічних чинників (зокрема емоційного інтелекту, рефлексивності, професійної ідентичності) на процес професійного самовизначення, а також у розробці та апробації ефективних психокорекційних і профорієнтаційних програм для студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверіна К. Специфіка професійного самовизначення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: педагогіка*. 2020. № 2 (25). С. 99–104.
2. Безпарточна В. О. Психологічні засади професійного самовизначення в середньому та старшому шкільному віці. URL: <https://surl.li/lawnxm> (дата звернення: 16.04.2026 р.).
3. Гуцуляк О. П. Психологічні особливості професійного самовизначення в юнацькому віці в осіб з обмеженими можливостями. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2021. № 13. С. 53–57. DOI: 10.25264/2415-7384-2021-13-53-57
4. Сапельнікова Т. Вплив індивідуально-особистісних якостей на професійне самовизначення старшокласників. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Вип. 12. С. 115–122. DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.12.13>
5. Стеценко А. І., Квашенко О. М. Особливості професійного самовизначення особистості. *Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія*. 2024. Вип. 2. С. 67–71. DOI <https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.2.13>
6. Шрагіна Л. І., Полякова Р. О. Індивідуально-психологічні особливості старшокласників як фактор професійної спрямованості. *Ментальне здоров'я*. 2024. № 3. С. 83–88. DOI <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-3-15>
7. Яблонська Т. Вікові та індивідуально-психологічні особливості як чинник самовдосконалення особистості. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Психологія»*. 2015. № 37. С. 28–39.

REFERENCES

1. Averina, K. (2020). Spetsyfyka profesiinoho samovyznachennia maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [Specifics of professional self-determination of future specialists in socionomic professions]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: pedahohika – Scientific Bulletin of the Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy*, 2 (25), 99–104 [in Ukrainian].
2. Bezpartochna, V. O. Psykholohichni zasady profesiinoho samovyznachennia v serednomu ta starshomu shkilnomu vitsi [Psychological foundations of professional self-determination in middle and high school age]. URL: <https://surl.li/lawnxm> [in Ukrainian].
3. Hutsuliak, O. P. (2021). Psykholohichni osoblyvosti profesiinoho samovyznachennia v yunatskomu vitsi v osib z obmezhenymy mozhlyvostiamy [Psychological features of professional self-determination in adolescence in people with disabilities]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Psykhologhiia» – Scientific papers of the National University "Ostrozka Academy". Series "Psychology"*, 13, 53–57 DOI: 10.25264/2415-7384-2021-13-53-57 [in Ukrainian].
4. Sapielnikova, T. (2022). Vplyv indyvidualno-osobystisnykh yakostei na profesiine samovyznachennia starshoklasnykiv [The influence of individual and personal qualities on the professional self-determination of high school students]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii psykholohichni nauky – Visnyk Lviv University. Psychological Sciences Series*, 12, 115–122 DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.12.13> [in Ukrainian].
5. Stetsenko, A. I., Kvashenko, O. M. (2024). Osoblyvosti profesiinoho samovyznachennia osobystosti [Peculiarities of professional self-determination of the individual]. *Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Serii Psykhologhiia – Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Series Psychology* 2, 67–71 DOI <https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.2.13> [in Ukrainian].
6. Shrahina, L. I., Poliakova, R. O. (2024). Indyvidualno-psykholohichni osoblyvosti starshoklasnykiv yak faktor profesiinoi spriamovanosti [Individual psychological characteristics of high school students as a factor of professional orientation] [in Ukrainian].

of high school students as a factor of professional orientation]. *Mentalne zdorovia – Mental health*, 3, 83–88 DOI <https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-3-15> [in Ukrainian].

7. Iablonska, T. (2015). Vikovi ta indyvidualno-psykholohichni osoblyvosti yak chynnyk samovdoskonalennia osobystosti [Age and individual psychological characteristics as a factor in self-improvement of the personality]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia «Psykhologhiia» Problems of the Humanities. Series "Psychology"*, 37, 28–39 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.04.2026 р.

Прийнята до друку 11.05.2026 р.

Опубліковано 24.05.2026 р.

This work is licensed under a Creative Commons License Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-4.0).